

173; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926), İstanbul 1981, s. 273; a.mlf., *Anadolu Türklerinin Halk Edebiyatı: I-Mânîler*, İstanbul 1928, tür.yer.; Sadettin Nüzhet [Ergun] – Mehmet Ferit, *Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı*, Konya 1926, s. 149-207; Kilisli Rifat [Biğle], *Mânîler*, İstanbul 1928; Ahmet Talat [Onay], *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevî*, İstanbul 1928, s. 37-47; Vasfi Mahir [Kocatürk], *En Güzel Türk Manileri*, İstanbul 1933, tür.yer.; Naki Tezel, *Bilmeceler ve Mânîler*, Ankara 1941; Niyazi Eset, *Mukayeseli ve Neşredilmemiş Manîler*, Ankara 1944; a.mlf., *Mânîler Kılavuzu*, Ankara 1947; Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, İstanbul 1946, s. 169-172, 239-242; a.mlf., *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1992, s. 170-181; a.mlf., "Mânî", *İA*, VII, 285-288; a.mlf., "Mânî", *El²* (İng.), VI, 420-421; E. Susey, *Türk Halk Edebiyatı* (trc. İlhan Başgöz), İstanbul 1952, s. 15-16; İlhan Başgöz, *Mânîlerimizden*, Ankara 1959, s. 7-12; a.mlf., "Yayınlar Üzerine", *DTCFD*, III/3 (1943), s. 333-339; Selami Münir Yurdabat, *Niyetli ve İlahî Aşk Mânîleri*, İstanbul 1960; Abdülhak Gölpinarlı, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963, s. 265-270; Hikmet Dizdaroğlu, *Halk Şiirinde Türler*, Ankara 1969, s. 51-68; L. Sami Akalın, *Türk Mânîlerinden Seçmeler*, İstanbul 1972, I-II; Ata Terzibaşı, *Kerkük Hoyratları ve Mânîleri*, İstanbul 1975; a.mlf., "Türk Edebiyatında Mânî Biçiminin Doğuşu ve Gelişmesi", *TY*, III/3-4 (1961), s. 41-43; *Azerbaycan Halk Yazarı Örnekleri* (der. Ehliman Ahundov, trc. Semih Tezcan), Ankara 1978, s. 141-148; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 279-289; Şerif Öktürk, *Türk Mânîleri Antolojisi*, İstanbul 1985; Şükrü Elçin, *Türkiye Türkçesinde Mânîler*, Ankara 1990; Fahrettin Kırzoğlu, "Halk Edebiyatı Deyimlerimiz", *TDL*, XI/128 (1962), s. 659-660; a.mlf., "Halk Edebiyatı Deyimlerimiz-V", *a.e.*, XI/130 (1962), s. 786; Rıza Filizok, "Manîlerin Tasnifi Problemi ve Manîlerde 'Değişmeyen' Unsurlar", *TDEAD*, sy. 1 (1982), s. 165-175; Nevzat Gözaydın, "Anonim Halk Şiiri Üzerine", *TDL*, LVII/445-450 (1989), s. 3-25; Kowalski, "Manî", *El*, V, 245-246; Pakalın, II, 405-406.

 NURETTİN ALBAYRAK

MÂNÎ'

(المانع)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "mahrum etmek, vermemek, engel olmak" mânâsındaki men' kökünden türemiş bir sıfat olup "kötü şeylere engel olan, bunların gerçekleşmesine müsaade etmeyen" anlamında Allah'ın isimlerinden biridir. Men' kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de on altı âyette yer almakla birlikte bunların hiçbirinde men' eylemi Allah'a nisbet edilmemiştir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "mn'a" md.). "Mucizeler göndermemize engel olan tek şey öncekilerin bu tür mucizeleri yalanlamış olmasıdır" meâlindeki âyette geçen men' fiilinin

(el-İsrâ 17/59) zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmesi "Allah'ın mucize göndermeyi terketmesi" anlamında bir istiare olarak kabul edilmiştir (Zemahşerî, II, 674). Mânî ismi hem İbn Mâce hem de Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ rivayetinde yer almış (İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82), ayrıca men' çeşitli hadislerde isim ve fiil sigalarıyla Allah'a nisbet edilmiştir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "mn'a" md.). Eserlerinde mâni' ismine yer veren hemen bütün müellifler, bunun için Hz. Peygamber'in farz namazlardan sonra tekrarladığı rivayet edilen "lâ ilâhe illallâhu vahdehü ..." cümlesinin devamındaki şu ifadeyi kaynak gösterirler: "Allahım! Kimse senin lutfettiğin şeye engel olamaz, kimse de vermediğin şeyi temin edip veremez. Hiçbir zengininin serveti senin nezdinde ona bir fayda sağlayamaz" (Buhârî, "Ezân", 155; Müslim, "Şalât", 94, 205, 306).

Âlimler, genellikle mâni' ismini karşıtı olan mu'tî ile (lutfedip veren) birlikte yorumlamışlar ve belli bir dengeyi sağlamaya yönelik dâr-nâfi', kâbız-bâsıt vb. isimlerde olduğu gibi birlikte ele alınmasının gereği üzerinde durmuşlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de "atâ" ve "i'tâ" kavramlarının yanında çoğunlukla aynı mânaya gelen "itâ" kavramı birçok âyette Allah'a nisbet edilmiş (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "atv", "itâ" md.leri), aynı kavramlar çeşitli hadis rivayetlerinde de zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmiştir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "atv", "itâ" md.leri).

Mâni' ismi müelliflerce "yaratıklardan dilediğine dilediği şeyi vermeyen, istediğine de istediğini veren" şeklinde geniş çerçevede açıklanmıştır. Bunun yanında daha belirgin anlamlar da verilmiştir. Allah lâıyk olanlardan lutfunu esirgemeyen, olmayanlara da lutufta bulunmayandır (*Lisânü'l-'Arab*, "mn'a" md.). O, dostlarını onların düşmanlarından koruyup kendilerine gelebilecek kötülöklere engel olmandır. Allah'ın lutufta bulunmayışı cimrilik değil yerli yerince muamele etmektir. Lutufkârlığı da cömertlik ve merhametinin eseridir (Hattâbî, s. 93-94). Kuşeyrî'ye göre mâni' isminin nihâî mânâsı Cenâb-ı Hakk'ın dostlarından belâyı defetmesi veya dilediği kimselere nimet vermemesidir. Allah'ın, dostlarından belâyı defetmesi güzel bir lutuf, dünya malı vermemesi ise ileri derecede bir iyilik sayılır. Allah dünyayı sevdiğine de sevmediğine de verir, fakat dostu olmayan bir kulun kalbini aykırı davranışlardan korumaz (*et-Taḥbîr*;

s. 89). Gazzâlî de mâni' ile hafız isimleri arasında münasebet kurarak birincisinin maddî ve mânevî alandaki yok edici veya bozucu sebepleri ortadan kaldırmayı amaçladığını, ikincisinin ise yok olmaktan koruduğunu, böylece hıfz kavramının men'in hedef ve gayesini oluşturduğunu söylemiştir (*el-Maḥşadü'l-esnâ*, s. 156). Mânî Allah'ın kâinata yönelik (fiilî) isim ve sıfatları içinde mütalaa edilir. Ayrıca "koruyup gözeten, dengede tutan" anlamındaki hafız ismiyle paralellik arzederken "karşılık beklemeden bol bol veren" mânâsındaki vehhâb ismiyle denge sağlayıcı bir münasebet içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "mn'a" md.; *Kâmus Tercümesi*, "men" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "mn'a", "atv", "itâ" md.leri; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "mn'a", "atv", "itâ" md.leri; Buhârî, "Ezân", 155; Müslim, "Şalât", 94, 205, 306; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât" 82; Zeccâc, *Tefsîru esmâ'illâhî'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 63; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â'* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dımaşk 1404/1984, s. 93-94; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmî M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 200, 206; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 205^a-206^a; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fî'l-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 89; Gazzâlî, *el-Maḥşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 156, 174; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), II, 674; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyînât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 244.

BEKİR TOPALOĞLU

MÂNÎ'

(المانع)

Şer'î bir hükmün veya sebebinin gerçekleşmesini engelleyen vasıf ya da durum anlamında fıkıh usulü terimi.

Sözlükte "mahrum etmek, vermemek, engel olmak" gibi mânalara gelen men' kökünden ism-i fail olan mâni' kelimesi, fıkıh usulünün tedvini ve terimleşmesi sürecinde bu ilim dalında özel bir anlam kazanmış, "varlığı sebebe hüküm bağlanmaması veya sebebin gerçekleşmemesi sonucunu doğuran açık (zâhir) ve istikrarlı (munzabit) vasıf" şeklinde tanımlanmıştır (Şevkânî, s. 6).

Fıkıh usulünde şer'î hüküm "şâriin iktizâ, tahyîr ve vaz' bakımından mükelleflerin fiillerine ilişkin hitabı veya bu hitabın neticesi" olarak tarif edilip teklifi ve vaz'î olmak üzere iki kısma ayrılır. Bunlardan vaz'î hüküm "şâriin bir şeyi başka bir şey için sebep, şart veya mâni' kılması"

(iki durum arasında böyle bir bağın bulunması) şeklinde tanımlandığında mâni' vaz'î hükmün bir çeşidinin adı olmaktadır (bk. HÜKÜM). Nitekim Fahreddin er-Râzî, İbnü'l-Hâcib ve Şevkânî vaz'î hükümleri sebep, şart ve mâni' olarak üç kısımda (*el-Mahşûl*, I, 24; *Muntehe'l-vüşûl*, II, 7-8; *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 5-6); Âmidî sebep, mâni', şart, sıhhat, butlân ve azîmet-ruhsat olmak üzere altı kısımda (*el-İhkâm*, I, 118-123); Şâtıbî ise sebep, şart, mâni', sıhhat-butlân ve azîmet-ruhsat olmak üzere beş kısımda (*el-Muvâfakât*, I, 187) incelemektedir. Zerkeşî buna edâ-kazâ-iade grubunu da ilâve eder (*el-Bahrü'l-muhtî*, I, 336-340). Usulcüler içerisinde mâni' kavramı hakkındaki en geniş doktriner değerlendirmeleri yapan kişi Şâtıbî'dir. Bunun sebebi hüküm konusunun Şâtıbî'nin "makâsîdü's-şerîa" nazariyesinin en önemli unsurlarından birini teşkil etmesi olmalıdır. Klasik dönem usulcülerinin bir kısmı vaz'î hükmü farklı tasniflere tâbi tutar ve mâni' vaz'î hükmün müstakil bir çeşidi olarak görmez (Gazzâlî, I, 93-99; Sadrüşşerîa, II, 130-131; Molla Hüsrev, s. 285). Mâni' vaz'î hükmün müstakil bir çeşidi olarak inceleyen usulcülerin bu kavramı açıklarken verdikleri örneklerin büyük çoğunluğu, aralarında Hanefîler'in ağırlıkta olduğu diğer usulcülerin ruhsat ve azîmet konusunda verdikleri örneklerle büyük ölçüde benzeşmekte (krş. Şemsüleimme es-Serahsî, I, 117-124; Şâtıbî, I, 285-291), dolayısıyla ikinci grubun mâni' ruhsat ve azîmet kavramları çerçevesinde değerlendirdiği görülmektedir. Öte yandan Hanefî usulcülerini, illetin tahsisinin cevazı tartışmasıyla bağlantılı olarak hükmün mâni'ni beş grupta ele alırlar (Sadrüşşerîa, II, 87-89; Bihârî, II, 277-278, 281).

Mâni', vaz'î hükmün müstakil bir çeşidi olarak inceleyen usulcüler onu sebebin ve hükmün mâni' olmak üzere iki kısma ayırır. Sebebin mâni' varlığı kesin olarak sebebin hikmetini ihlâl eden bir vasıftır. Bu durumda sebebin şartlarından biri ortadan kalkmış demektir. Meselâ zekât için gerekli olan nisab miktarı mala sahip bir kişinin üzerinde bu miktarı etkileyen bir borcun bulunması bu tür bir mâni'dir. Çünkü zekâtın vücûb sebebi nisab miktarına mâlik olmaktır. Bu borç zekâtın vâcip olma sebebinin gerçekleşmesini engellemektedir. Hükmün mâni' varlığı sebebin hükmünün zıddını gerektiren bir vasıftır. Burada sebep gerçekleştiği ve şartları bulunduğu halde ona hükmün bağlanmaması sonucunu doğuran bir du-

rum söz konusudur. Meselâ vârisin mûrisini kasten öldürmesi, "Kâtil mirasçı olmaz" hadisi gereği (*Müsned*, I, 49; Dârimî, "Ferâ'iz", 41; Ebû Dâvûd, "Diyât", 18) onun hakkında miras hükmünün doğmasına engel olur. Burada, miras hükmünün sebebi olan akrabalık veya evlilik bağı mevcut olsa ve hüküm için gerekli şartlar gerçekleşmiş bulunsa bile mûrisini öldürme mâni' miras hükmünün doğmasını engellemektedir. Aynı şekilde kâtilin maktulün babası olması durumunda, "Babaya çocuğuna karşılık kısas uygulanmaz" hadisi gereği (Tirmizî, "Diyât", 9) Mâlikîler dışındaki İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre kâtile kısas cezası uygulanmaz. Zira burada kısas hükmünün sebebi olan kasıt ve düşmanlık mevcut ve bu cezanın uygulanması için gerekli şartlar yerine gelmiş olsa bile babalık kısas hükmünün sübûtuna engeldir. Sebepleri gerçekleştiği halde hayız ve nifasın namazın vücûbuna, din farklılığının mirasa engel olması da böyledir. Mâni' illeti ve hükmü hangi aşamada engellediğine göre de bazı ayırımlara tâbi tutulmaktadır (Debûsî, s. 334-335; Zerkeşî, I, 311).

Mâni' teklifi hükümlerle ilişkileri açısından üç kategoride ele alınır. Birincisi teklifi hükümle birleşmesi imkânsız olan mâni'lerdir; uyku, delilik ve baygınlık gibi aklın gitmesinde etkili olan mâni'ler böyledir. Bu tür mâni'ler teklifi hitap için gerekli olan ehliyeti ortadan kaldırır. Zira akli başında olmayan kimsenin herhangi bir teklifle yükümlü tutulması mümkün değildir. İkincisi teklifin aslı ile birleşmesi düşünülebilen mâni'lerdir ve bunlar da teklifin aslını ortadan kaldırır. Meselâ murdar et veya domuz eti yemeyi ya da içki içmeyi mubah kılacak herhangi bir zaruret hali böyledir. Bu durumlarda teklifin aslı yani haramlık hükmü ortadan kalkmaktadır ki buna Hanefîler'de "iskat ruhsatı" adı verilir. Üçüncü kategorideki mâni'ler ise teklifin aslını ortadan kaldırıp mayıp sadece onun lüzumunu ortadan kaldırarak muhayerliğe çevirir. Buna da "terfih ruhsatı" denilir. Meselâ hastalık cuma namazının vücûbuna mâni'dir. Ancak hasta bir kimse cuma namazını kılarsa namazı sahih olur.

Şer'î hükmün veya onun sebebinin gerçekleşmesi konusunda çok önemli role sahip olan mâni'lerin, teklifi hüküm kapsamındaki dinî değeri ve emredilen / yasaklanan bir husus olması dışında vaz'î hüküm olarak mükellefler tarafından ortaya konulması veya ortadan kaldırılma-

ması yönünde şâriin özel bir kastı bulunmamaktadır (M. Sellâm Medkûr, s. 153). Mükellefin irade ve kastının mânie etkisi de önemli bir metodolojik sorundur. Mükellefin şer'î bir mâni' emredildiği veya yasaklandığı ya da muhayyer bırakıldığı şekilde ifa ya da terketmesi zorunludur. Mükellefin kendiliğinden herhangi bir mâni' ortaya koyma veya ortadan kaldırmaya yönelik girişimine gelince, onun yönelindiği mâni' şer'an da kabul edilmiş bir mâni' ise bu takdirde onun kastı şâriin maksadına uygun düşmüş demektir ve bu tür şer'î bir mâni' normal olarak kendi fonksiyonunu icra eder. Ancak mükellefin yönelindiği mâni' şer'an kabul edilmiş veya yok hükmünde bir mâni' ise bu tür bir mâni' dinî bir değeri yoktur ve hukuken de yok hükmündedir. Zira burada mükellef, şer'î bir hükmün sebebi tahakkuk ettiği halde söz konusu hükmü iptal etmek için kendiliğinden mâni'ler icat etmeye kalkışmakta ve böylece şâriin maksadına muhalefet etmektedir. Meselâ nisaba mâlik olan bir kimse, kendisinden zekâtı düşürmek amacıyla ve yıl geçince de kullanmadan iade etmek kastıyla borç alacak olsa onun bu borcu yani mâni' yok hükmündedir ve o zekâtla mükelleftir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 49; Dârimî, "Ferâ'iz", 41; Ebû Dâvûd, "Diyât", 18; Tirmizî, "Diyât", 9; Debûsî, *Takvîmü'l-edille fi usûli'l-fikh* (nşr. Halîl Muh-yiddin el-Mîs), Beyrut 1421/2001, s. 334-335; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, I, 117-124; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, Bulak 1324, I, 93-99; Fahreddin er-Râzî, *el-Mahşûl*, Beyrut 1408/1988, I, 24; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, Kahire 1387/1968, I, 118-123; İbnü'l-Hâcib, *Muntehe'l-vüşûl*, Bulak 1403/1983, II, 7-8; Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), I, 110-112; Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fi halli javâmizi'l-Tenkîh* (Teftâzânî, *et-Telvîh* içinde), Kahire 1377/1957, II, 87-89, 130-131; Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, I, 187, 265-266, 273-291; Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muhtî* (nşr. Abdülkâdir Abdullah el-Ânî), Küveyt 1413/1992, I, 310-312, 336-340; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-uşûl*, İstanbul 1296, s. 285; Bihârî, *Müsellemü's-şübût fi usûli'l-fikh* (Gazzâlî, *el-Müstasfâ* içinde), Bulak 1324, II, 277-278, 281; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 5-6; M. Ebû Zehre, *Uşûlü'l-fikh*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 62-64; M. Sellâm Medkûr, *Mebâhişü'l-hükm 'inde'l-uşûliyyîn*, Kahire 1379/1959, s. 150-154; Saîd Ali M. el-Humeyrî, *el-Hükmü'l-vaq'î 'inde'l-uşûliyyîn*, Mekke 1405/1984, s. 261-288; Abdülazîz b. Abdurrahman b. Ali er-Rebîa, *el-Mâni' 'inde'l-uşûliyyîn*, Riyad 1407/1987, s. 109-178; Zekiyyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 1990, s. 232.

